

teksten gezegd en gelezen
tijdens onze voorstelling van
'de republiek'
in de balie op 4 mei 2020.

via video-opname 'live' uitgezonden.
nog eens te bekijken via [deze link](#)

het begin

we begonnen 'de republiek' maandag, de 1e van de maand, in dit geval 4 mei, met de verwachting dat nadat de sirenes waren gegaan, we zouden beginnen, maar op dodenherdenking loeiden er geen sirenes. wat we hoopten, gebeurde niet. de eerste zin was: 'ja, het is heel raar....' en toen was er een pauze en toen kwam nog iemand binnen. het ging over 'wat verwacht je ervan?' we waren met zijn 13en, maximaal 3 mensen op het podium. we zagen elkaar in daglicht, in gefilterd tegenlicht. er waren 3 cameraas. er wordt live geschakeld, live uitgezonden. de hond ligt op het podium. er waren glasjes water. 'ik vroeg me eigenlijk af, dat heb ik je volgens mij nooit gevraagd, had jij vroeger een eigen kamer?' er volgde een beschrijving van wel 3 kamers. het

ging over onderhuur van kamers en mensen die op die kamers woonden, een pianist, een zanger/conferencier, over de heldere ogen van de zanger/conferencier, ogen die bang maakten. het ging over broers 'en had jij een eigen kamer?' er volgt een beschrijving, de ene kamerbeschrijving meer in het centrum van de stad, de andere meer in oost en nieuw-zuid. het ging over zussen. over interieur. 'en had jij een fiets?' toen ging het over de vorm van het stuur, wat voor soort van stuur je op je fiets had. het ging over een bad in een kamer, niet een badkamer, maar een bad gewoon in een kamer. 'waarom vertel ik dat?' 'nou ja'. 'heb jij een gedicht?' 'een heel klein...' 'of vind je dat we nog door moeten praten?' 'nee hoor, ik dacht, via een kamer hoeven we het toch niet meteen over alles te hebben?' we waren een kleine 10 minuten onderweg. en toen las lamers een gedicht van szymborska en toen las de koning een gedicht van j.b. charles.

de volgorde is nog min of meer willekeurig
we spraken tussendoor
die tekst is nog niet vastgelegd

--jan joris lamers

wislawa szymborska
uit de bundel 'hier' ('tutaj')
vertaling karol lesman
hier

Ik weet niet waar nog meer,

maar hier op aarde is genoeg van alles.
Hier maakt men stoelen en verdriet,
schaartjes, violen, tederheid, transistors,
stuwdammen, grappen, kopjes.

Misschien dat elders van alles meer is,
alleen ontbreken daar om bepaalde redenen
schilderijen, kinescopen, noedels, tranendoekjes.

Hier is een overvloed aan plekken met omgeving.
Op sommige kun je bijzonder gesteld raken,
ze op jouw manier benoemen
en behoeden voor het kwade.

Misschien zijn elders soortgelijke plekken, alleen
vindt niemand die mooi.

Misschien als nergens anders of zelden ergens
heb je hier een eigen romp,
en daarbij de nodige attributen
om bij kinderen van anderen die van jezelf te voe-
gen.
En verder handen, benen en een verbaasd hoofd.

Onwetendheid hier is aldoor in de weer,
telt voortdurend iets, vergelijkt, meet,
trekt daaruit conclusies en wortels.

Ik weet het, ik weet wat je denkt.
Niets hier is blijvend,
want voor eeuwig en altijd in de macht der ele-
menten. Maar zie - elementen raken snel ver-
moeid
en moeten soms lang rusten
tot de volgende keer.

En ik weet wat je nog meer denkt.
Oorlogen, oorlogen, oorlogen.
Maar ook daartussen doen zich pauzes voor.

Geef acht - de mensen zijn slecht.
Plaats rust - de mensen zijn goed.
Op geef acht produceert men woestenijen.
Op plaats rust worden in het zweet des aan-
schijns
huizen gebouwd
en raken snel bewoond.

Het leven op aarde is tamelijk goedkoop.
Voor dromen bijvoorbeeld betaal je hier geen
cent. Voor illusies - pas als je ze kwijt bent.
Voor het hebben van een lichaam - alleen met dat
lichaam.

En alsof dat nog niet genoeg is
draai je zonder kaartje mee in een carrousel van
planeten,
en samen met haar, zwart, in een storm van
melkwegstelsels,
door tijden zo duizelingwekkend,
dat niets hier op aarde daar zelfs maar van trillen
kan.

Want kijk maar eens goed: de tafel staat waar hij
stond,
op de tafel ligt een briefje, zoals daar neergelegd,
door het open raam een vleugje van enkel lucht,
en in de muren geen vervaarlijke spleten,
waardoor je nergens heen zou kunnen waaien.

--matthias de koning:

jb charles
brief

In antwoord op Uw schrijven van
de dato dingens kan ik U berichten
ik doe reeds wat ik kan,
alleen ik kan niet veel verrichten
ik heb het zelf niet in de hand

en wat ik doe doe ik niet goed,
niet goed genoeg naar ik het kan,
dus wacht U af zoals ik ook maar doe,
verblijvend in de hoop U hiermee te verlichten:
ik doe al voor U wat ik kan.

--margijn bosch

virginia woolf

uit: to the lighthouse 1927 (het jaar waarin de afsluitdijk werd afgebouwd.)de vertaling is van 1980 van jo fiedeldij dop

Maar terwijl ze het verhaal uitlas was aan haar stem nietste merken. Ze sloeg het boek dicht e en James in de ogen kijkend sprak ze de laatste woorden uit alsof ze die zelf had bedacht: 'En daar leven ze nog tot op de huidige dag.' 'En nu is het uit,' zei ze en ze zag in zijn ogen de belangstelling voor het verhaal wegebben: er kwam ie ts heel anders voor in de plaats, iets vreemds, bleeks, als de weerschijn van licht, dat hem op eens een starende, verwonderde uitdrukking gaf. Ze draaide zich om en keek over de baai en ja hoor, daar was het licht van de vuurtoren dat regelmatig signalen over de golven uitzond, eerst twee korte flitsen en dan één die langer duurde. Het licht was aangestoken. Dadelijk zou hij haar vragen: 'Gaan we naar de vuurtoren?' En zij zou moeten zeggen: 'Nee, morgen niet; vader vindt het niet goed.' Gelukkig kwam Mildred binnen om hem te halen en de bedrijvigheid leidde hem af. Maar toen Mildred hem de kamer uit droeg, bleef hij achteromkijken en ze wist zeker dat hij dacht, we gaan morgen niet naar de vuurtoren; en ze dacht, dat zal hij zijn hele leven onthouden. Nee, dacht ze terwijl ze de plaatjes bij elkaar zocht die hij had uitgeknipt, een koelkast, een grasmachine, een heer in avondkleding, kinderen vergeten nooit iets. Daarom was het zo belangrijk

wat je zei en deed en het was een opluchting als ze naar bed gingen, want dan hoefde ze met niemand rekening te houden. Nu kon ze zichzelf zijn, alleen. En er was één ding waar ze nu vaak behoefte aan had: denken; of eigenlijk niet eens denken. Zwijgen, alleen zijn. Alle drukte en gedoe, zo uitbundig, oogverblindend en luidruchtig, was vervlogen; en je trok je met een plechtig gevoel terug op jezelf, een wigvormige kern van duisternis, iets dat voor anderen onzichtbaar was. Hoewel ze bleef breien en rechtop zat, was dat het gevoel dat ze over zichzelf had; en nu dit eigen ik zijn banden had afgeschud, was het vrij voor de vreemdste avonturen. Wanneer het leven een ogenblik rust nam, leek het gebied van innerlijke ervaringen grenzeloos. Ze veronderstelde dat iedereen altijd dat gevoel van onbeperktheid had: zichzelf, Lily, Augustus Carmichael moesten ieder voor zich van mening zijn dat onze verschijningsvormen, de dingen waaraan men ons herkent, gewoonweg kinderlijk zijn. Daaronder is alles donker, rekbaar, peilloos diep; maar nu en dan komen we aan de oppervlakte en dat is waaraan men ons kent. Haar horizon scheen haar eindeloos toe. Daar waren alle plaatsen die ze nooit had gezien; de vlakten van India; ze voelde hoe ze het zware leren gordijn van een kerk in Rome opzij duwde. Die donkere kern kon overal komen, want niernand zag haar. Ze konden haar niet tegenhouden, dacht ze triomfantelijk. Er was vrijheid, er was vrede en wat het meest welkom was, een mogelijkheid om krachten te verzamelen, om uit te rusten op een onwankelbaar rustpunt. Volgens haar ervaring vond je nooit rust in je gewone doen (op dit moment volvoerde ze een handige manoeuvre met haar pennen), maar wel als een donkere kern. Wanneer je persoonlijkheid van je af viel, vielen alle ergernis, haast en drukte van je af; en er steeg altijd een kreet van triomf

over het leven naar haar lippen wanneer alles in deze vrede, deze rust, deze eeuwigheid tot stilstand kwam. Ze onderbrak haar gedachten en keek op om de lichtstraal van de vuurtoren op te vangen, de langdurende flits, de laatste van de drie, die haar straal was. Want wanneer je in deze stemming altijd om deze tijd ernaar keek, kon je niet nalaten je aan één ding te hechten, vooral een ding dat je zag; en dit ding, de langdurende straal, was haar straal. Vaak betrapte ze zich erop dat ze zat te kijken, zo lang te kijken met haar werk in haar handen, tot ze werd waar ze naar keek, dat licht bijvoorbeeld. En het haalde dan een of andere zinnetje op dat ze in haar hoofd had, zoals: 'kinderen vergeten niets, kinderen vergeten niets', dat ze steeds herhaalde en waaraan ze ten slotte toevoegde: Het zal ophouden, het zal ophouden. Het zal komen, het zal komen; en waaraan ze dan plotseling toevoegde: We zijn in Gods hand. Maar meteen daarop kon ze het van zichzelf niet uitstaan dat ze dat had gezegd. Wie had het gezegd? Zij niet; ze was verlost tot het zeggen van iets dat ze niet meende. Ze keek op van haar breiwerk en ving de derde lichtstraal op en het was net of haar ogen de blik van haar eigen ogen ontmoetten en haar hoofd en haar hart doorzochten, zoals zij ze alleen kon doorzoeken, en die leugen, iedere leugen uitwisten. Ze prees zichzelf door het licht te prijzen, zonder ijdelheid, want ze was streng, ze was bezig met zelfonderzoek, ze was net zo mooi als dat licht. Merkwaardig, dacht ze, als je alleen was voelde je je aange trokken tot dingen, onbezielde dingen: bomen, water, bloemen; je had het gevoel dat ze een expressie waren van jezelf, jezelf werden, jezelf kenden, in zekere zin jezelf waren. Je voelde daardoor een irrationele tederheid (ze keek naar het langdurende licht) als voor jezelf. Een nevel steeg op en ze keek en keek met haar pennen in

rust; de nevel kronkelde omhoog uit het diepst van haar gemoed, steeg op uit het meer van haar ziel, een bruid op weg naar haar geliefde. Wat had haar ertoe gebracht dat te zeggen: 'We zijn in Gods hand?' vroeg ze zich af. Ze was boos, het ergerde haar dat deze onoprechtheid zo slinks tussen de waarheden was binnengeslopen. Ze keerde terug tot haar breiwerk. Hoe kon een God, welke dan ook, deze wereld hebben gemaakt? Vroeg. ze. Met haar verstand had ze altijd geconstateerd dat er geen redelijkheid, geen orde, geen rechtvaardigheid bestond, maar leed, dood en armoede. Geen verraad was te laag voor de wereld om het te plegen, dat wist ze. Geen geluk was van blijvende aard, dat wist ze. Ze breide onverstoord verder en ze kneep haar lippen enigszins samen zodat de lijnen in haar gezicht, zonder dat ze zich daarvan bewust was, een strakke, strenge plooi aannamen. Toen haar man voorbijkwam moest hij wel de harde kern van haar schoonheid opmerken, hoewel hij inwendig liep te grinniken over Hume, de filosoof, die zo enorm dik was geworden dat hij in een moeras bleef steken. Het maakte hem treurig dat ze zo streng keek, zo onbereikbaar was en hij voelde toen hij haar passeerde dat hij haar niet kon beschermen; eenmaal bij de heg aangekomen was hij diepbedroefd. Hij kon niets doen om haar te helpen. Hij moest in de buurt blijven en haar in het oog houden. Trouwens, de bittere waarheid was dat hij de dingen erger voor haar maakte. Hij was prikkelbaar, hij was lichtgeraakt. Hij had zich laten gaan naar aanleiding van de vuurtoren. Hij keek naar de heg, naar de donkere wirwar van takken. Naar het gevoel van Mrs. Ramsay rukte je je altijd met tegenzin uit het alleen zijn los door iets willekeurigs aan te grijpen, iets dat je hoorde of zag. Ze luisterde, maar het was overal heel stil; het cricketen was afgelopen; de kinderen waren

in het bad; het enige dat je hoorde was de zee. Ze hield op met breien; de lange roodbruine kous hing een ogenblik bungelend in haar hand. Opnieuw zag ze het licht. Met enige ironie in haar vraag, want wanneer je ook maar een beetje nuchter was veranderde je verhouding tot de dingen, keek ze naar het stage, het meedogenloze, het genadeloze licht, dat zo sterk en toch zo weinig op haar leek. Het had haar volledig in zijn macht (als ze 's nachts wakker werd, zag ze het over hun bed buigen en de vloer raken). Terwijl ze geboeid, gehypnotiseerd naar het licht keek, alsof het met zijn zilveren vingers in haar hersenen een verzegeld vat aanraakte waarvan het openbarsten haar zou doen overlopen van verrukking, mocht ze denken wat ze wou maar ze had geluk gekend, volmaakt geluk, intens geluk. Naarmate het daglicht langzaam wegtrok en het blauw uit de zee verdween, verhoogde het licht nog de zilvergans van de wilde golven, het rolde voort in golven van zuiver citroengeel, het kromde zich, zwol aan en brak op het strand en de extase brak door in haar ogen en golven van pure verrukking snelden over de bodem van haar ziel en ze voelde: Het is genoeg! Het is genoeg! Hij draaide zich om en zag haar. O! Ze was mooi, nog mooier dan hij haar ooit had gezien. Maar hij kon niet met haar spreken. Hij kon haar niet storen. Nu James weg was en ze eindelijk alleen zat, wilde hij dringend met haar spreken. Maar hij besloot, nee; hij zou haar niet storen. Ze had zich nu van hem teruggetrokken in haar schoonheid, in haar treurigheid. Hij zou haar met rust laten en hij liep haar zonder een woord voorbij, hoewel het hem kwetste dat ze zo ver weg leek; hij kon haar niet bereiken, hij kon niets doen om haar te helpen. En hij zou haar opnieuw zonder een woord voorbijgegaan zijn als ze hem niet precies op dat moment uit eigen beweging had gegeven wat hij,

naar ze wist, nooit zou vragen; als ze hem niet had geroepen en de groene sjaal van de schilderijst had gehaald en naar hem toe was gegaan. Want ze wist dat hij haar wilde beschermen.

--rosa asbreuk

annie mg schmidt
muzikale predikanten

Behalve ik en mijn leeftijdgenoten kan niemand zich meer een tijdperk voorstellen zonder radio en televisie.

Natuurlijk was het beleefder geweest om te zeggen: behalve mijn tijdgenoten en ik, maar op mijn leeftijd willen graag vooraan staan. Er wordt zelfs vaak gekibbeld onder bejaarden wie zich nog het meest herinnert van de jaren voor de eerste wereldoorlog. Zinnen als 'Mijn grootvader heeft Napoleon nog persoonlijk gekend' en 'De ramp van de Titanic van 1912 herinner ik me nog als de dag van gisteren', zulke zinnen zijn fraaie pluimen waar men mee pronkt.

Maar het tijdperk vóór de radio is niet zo erg lang geleden. In ons dorp kwam de radio in 1926. De televisie was toen nog een utopie. Mijn moeder zei: 'Ik heb gelezen dat we 't in de toekomst ook nog kunnen zien,' waarop m'n vader zei: 'De Heer zal ons bewaren.'

Dat heeft de Heer dus niet gedaan.

Geen radio. Stilte alom. Kakelende kippen. Een hond die blafte in de verte. De wind door de blaadjes van de perenboom, dat was alles. Wat een hemelse toestand. Het allermooiste was Thuis Muziek maken.

Ik zat aan de piano in de salon met de gele stoelen. Veertien of vijftien was ik. Nee, nog geen vijftien, wel zat ik boordevol romantische ideeën en was ik verliefd op drie knappe lange donkere jongens die in een hogere klas zaten op de HBS. Die

jongens keken niet naar mij om. En terecht, er waren heel wat mooiere bloemen in hun tuin. Maar toch, een jong meisje aan de piano in een oude pastorie, dat was honing en er kwamen bijen op af. Jammer genoeg geen knappe donkere jongens. Nee, middelbare, gehuwde predikanten. Wanneer men mij vraagt: 'Hoeveel waren het er?' dan heb ik de neiging om te zeggen: 'O, minstens twaalf!' Maar dat is schromelijk overdreven. Het waren er drie. Eigenlijk waren het er maar twee: de derde was een misverstand.

Ik durf hun namen niet te noemen, uit angst dat er nog een kleinzoon woedend zal roepen: 'Je hebt mijn geëerbiedigde opa door het slijk gesleurd.'

Het was een normale zaak dat er veel predikanten bij hen over de vloer kwamen. Dominee E. speelde viool en wilde met mij een stukje Mozart-sonate instuderen. Mijn moeder vond het een schitterend plan. Ze ging naar de keuken en liet ons alleen in de salon bij de piano. De eerste keer gebeurde er niets en het was heel prettig om Mozart te spelen met een vioolsolist naast je. Het klonk natuurlijk absoluut erbarmelijk maar dat deedde niemand.

De tweede keer dat wij studeerden, be kroop mij al gauw een angstig gevoel. Hij stond te dicht bij me. Hij snoof en speelde dramatisch en harts-tochtelijk als een Hongaarse Stehgeiger.

Bij iedere maat rust (rust van de viool en niet mijn rust) kwam hij aan me en ik kon niets doen. Wat moest ik doen? Slaan? Gillend weglopen? Ik had te veel respect voor een oude eerwaarde baardige predikant.

Ik had toch minstens kunnen zeggen: 'Wilt u alstublieft niet uw vioolstok in mijn blouse steken, dominee.' Maar ook dat eenvoudige zinnetje bracht ik niet op. Het werd dus telkens vluchten

en hij kwam vioolspelend achter mij aan, speels en stoeierig rond de tafel.

Tot groot ongenoegen van mijn moeder zei ik dat ik Mozart moeilijk vond en dat ik dominee E. niet meer wou begeleiden.

Toen kwam dominee H Hij was een bangerd. Hij zong Schubert. Van hem had ik het voorwaar niet gedacht maar het ging dezelfde kant op al duurde het veel langer voor ik het merkte. Het was bij de Winterreise, dat hij door de mand viel.

'Fremd bin ich eingezogen, fremd zieh ich wieder aus' Zong hij maar intussen waren zijn handen meer hinein dan heraus

En weer durfde ik niet te protesteren, nog minder te slaan. Te veel respect voor den donder!

De derde het misverstand dus, was niet zo zeer muzikaal wel dichterlijk aangelegd .

Als ik in de tuin bezig was, kwam hij met een opengeslagen gedichtenbloemlezing naast me staan en las mij verzen voor van Geertgen Gossaert of Karel van de Woestijne

Er was geen vuiltje aan de lucht, hij was zeer sympathiek en zeer bescheiden. Alleen was ik door de twee eerdere predikanten en hun zonderling gedrag nu veel meer op mijn hoede.

Op een dag zat ik buiten aalbessen te rissen. toen hij achter mij kwam staan en fluisterde: 'Ik heb u lief gij zult gelukkig zijn.' Schreeuwend liet ik de mand niet bessen vallen en rende naar binnen naar mijn moeder.

'Wat is er?' vroeg ze angstig. Ik kon niets zeggen en wees naar de dichterlijke man. die verwonderd aankwam met een boek in zijn handen.. Mijn moeder keek naar mij en toen naar hem. Ze verstarde. 'Maar Pieter.' zei ze bestraffend en ijskoud.

'Ik las enkel maar een gedicht voor,' zei hij bedremmeld. 'Een gedicht van Willem de Mèrode,'

'Dat kan wel wezen,' zei m'n moeder, 'maar het kind is geschrokken,' Hij verdween en kwam niet meer bij ons over de vloer.

--vincent vanden berg

verslag van een optreden

na het glaasje water van de koning te hebben afgewezen ontstond een gesprek ter introductie van een toneeltekst uit een oud script, waarvan de koning opmerkte dat het dun was, terwijl de voorstelling misdaad en straf toch zeker twee en een half uur duurde, met daarin het gekozen toneelfragment van dostojevski, waar lamers over opmerkte dat het voorheen was verschenen als schuld en boete bij een katholieke uitgever, waarover vervolgens werd gevraagd welk van de twee vertalingen dichter bij het oorspronkelijke russisch kwam, en tenslotte niet gehinderd door enige kennis van de russische taal een slag werd geslagen naar schuld en boete, waarna - nog steeds ter introductie van het voorgenomen voor te lezen fragment - de verbinding werd gelegd via een eerder voorgelezen fragment over hoe primitief wij reageren naar een recente zelfobservatie die aantoont dat ons primitieve aanpassingsvermogen erop gericht is om onmiddellijk gevaar te herkennen binnen een sociale omgeving, wat een associatie oproep met een ooit uitgesproken fragment uit mijn toneelgeheugen dat in wezen niks te maken heeft met deze observatie en gedachtegang maar los gezien bevestigt dat de mens aan alles went omdat hij een beest is, of een zwijn, of wat was het nou precies... een schooier riep iemand uit het publiek; inderdaad dat was uit misdaad en straf en zoals dostojevski het opgeschreven had in het nu dan bijna voor te gaan lezen fragment, maar niet voordat het gesprek eerst

nog een zijspoor bewandelde over al die losse toneelzinnen die je met je meedraagt en die te pas en te onpas opduiken of soms zelfs direct na het ontwaken in een absurde combinatie en verkeerde samenstelling opduiken, wat griezelig is en tot paniek kan leiden omdat er geen betekenis in te vinden is, en dat deze dadaïstische gewaarwording vreemd genoeg geen plezier opleverde maar angst, een gewaarwording juist die overigens niet helemaal door de anderen werd gedeeld, hoewel de paniekbestrijding direct na het ontwaken bij de een dan weer zeer herkenbaar was, en bij de derde dan weer helemaal niet, voor wie het ontwaken eerder integendeel herinneringen van optimisme en vitaliteit meebracht, wat de andere twee dan weer als een schrikbeeld zagen.... toen, op het moment dat er eindelijk aan de daadwerkelijke lezing kon gaan worden begonnen, leidde de hardop gestelde vraag of dat nog wel nodig was en of het gesprek inmiddels niet al veel verder had gevoerd, tot het hilarische en tevens opluchtende besluit hier inderdaad maar beter van af te zien, en verder te gaan met de rest van het programma.

--tommer pawlicky

yehuda amichai

kleine ruth

Soms herinner ik me jou, kleine Ruth, dat we afscheid namen in onze verre jeugd, en dat ze je hebben verbrand in de kampen. Als je er nu was, dan was je vijftien, een vrouw op de rand van de ouderdom. Je was twintig toen je verbrand werd, en ik weet niet wat er gebeurd is in je korte leven na ons afscheid.

Hoe ver je het hebt gebracht, welke tekenen van rang je op je schouders zijn gedrukt, op je mouwen, op je moedige ziel, welke schitterende sterren je zijn opgespeld, welke onderscheidingen voor dapperheid, welke liefdesmedailles om je nek zijn gehangen, welke vrede met jou is, vrede zij met jou. En wat is er gebeurd met je ongebruikte levensjaren?

Liggen ze nog steeds ingepakt als mooie pakjes, zijn ze aan mijn leven toegevoegd? Heb je mij gemaakt tot de bank van jouw liefde, zoals de banken in Zwitserland waar de schat bewaard wordt, ook na de dood van de eigenaar? Zal ik dit alles nalaten aan mijn kinderen die jij nooit gezien hebt?

Je hebt me je leven gegeven, als een wijnhandelaar die dronken maakt en zelf nuchter blijft, nuchter als jij in de dood en helder in de wereld der duisternis aan mij, dronken van leven, zwelgend in vergetelheid. Soms herinner ik me jou, op ongeschatte tijden en op plaatsen die niet zijn bestemd voor herinnering, maar voor het voorbijgaande, dat wat passeert en niet blijft. Zoals op een vliegveld, waar de aangekomen reizigers moe bij de draaiende lopende band staan die hun koffers en pakketten brengt, en zij de hunne ontdekken met kreten van vreugde

als bij de wederopstanding, en weggaan naar hun eigen leven. En er is één koffer die terugkomt en weer verdwijnt en langzaam weer terugkomt in de hal die aldoor leger wordt, en telkens weer en weer voorbijkomt. Zo trekt jouw stille beeld aan mij voorbij, zo herinner ik me jou, totdat de band niet meer loopt en stilstaat. En zijt stil. Sela.

--**tomer pawlicky**

jean luc godard

uit: le mepris

--ik moet met je praten.

Eerder, net voordat de telefoon ging, zei ik dat ik deze baan niet aan zou nemen als ik niet zeker zou zijn van je liefde voor mij. Je zei dat je van me hield en dat ik deze kans moest pakken.

--Ja

--maar ik weet zeker dat het niet zo is.

Dat je gelogen hebt.

Ik weet niet waarom.

Uit medelijden of eigenbelang

--wat voor eigenbelang

--dat je de flat wil houden

--hoe kun je nou weten wat ik denk.

Het kan me eigenlijk niet schelen.

Van mijn part verkoop je de flat, dat kan me niks schelen.

--je zei dat het beter is dan een hotel

--is niet

Ik zei het zodat jij blij zou zijn

--dat is niet wat ik bedoel.

Ik wil weten waarom je loog tegen mij

--wie zei dat ik loog? Hou op ..

--dat deed je. Je houdt niet meer van mij

--wat heeft het voor nut dat te weten

--heel veel Nu niet meer

--er moet toch een reden zijn

--ja dat moet wel

--welke?

- weet ik niet .

Ik weet alleen dat ik niet meer van je houdt.

sinds we bij Prokosxh waren?

Toen je me op de billen zag tikken van Francesca Vanini?

--laten we zeggen dat de reden is.

Het is voorbij.

Laten we het over iets anders hebben.

--er is iets gebeurd sinds vanochtend.

Het heeft je blik op mij veranderd

en nu hou je niet meer van me.

--je bent gek, maar slim.

--dus het is waar

--dat zei ik niet, ik zei dat je slim was.

--was het iets dat ik zei vandaag dat slecht viel?

--misschien.

--alexander nieuwenhuis

verhaal

aarde serie. proloog

Totdat ik in Zwitserland een vaste aanstelling kreeg had ik nooit het gevoel van stabiliteit ervaren dat mij in Winterthur als het ware overviel.

Maar ook dit gevoel, waar ik lange tijd aan moest wennen, was niet in staat geweest om de rusteloosheid te verdrijven die mij al zo lang als ik mij kan herinneren vergezelt en waardoor ik in Winterthur regelmatig in de omringende bossen wandelde om mijn gedachten te ordenen en misschien ook wel om een zekere mentale hygiëne te bereiken, iets dat mij nooit daadwerkelijk is gelukt. Langs een verzameling houten oefentoestel-

len waar instructies op stonden over hoe ze te gebruiken liep ik de berg op door het Eschenbergerwald waar de brede paden met Zwitserse precisie recht doorheen sneden totdat ik bij de uitkijktoren kwam die daar hoog boven de bomen uitsteekt. Over de ijzeren trappen klom ik stoïcijns naar boven zonder dat het plateau van de Eschenbergerturm ook maar enigszins dichterbij kwam. De omringende bomenzee bleef weliswaar met iedere stap naar beneden verschuiven maar tegelijkertijd kwamen de toppen ervan, zo leek het, geen meter dichterbij, totdat ik plotseling toch de laatste trap had bedwongen, een frisse bries in mijn gezicht waaide en het prachtige uitzicht over Winterthur recht voor me lag. Ik zag de Gotische kerktoren, het moderne kantoorgebouw bij het station, de neoklassieke façade van het Oskar Reinhardtmuseum en het daarachter gelegen Museum van de Natuurlijke Geschiedenis, de oude fabrieken met hun bakstenen schoorstenen, de benevelde verte waar ergens Duitsland moest beginnen en ik zag dat de ouderwetse burgerlijke gemoedelijkheid deze stad nooit had verlaten ook al kwam dat geenszins overeen met het plastic plakkaat dat aan de rand van de uitkijktoren was gelijmd en waarop een speciaal voor deze toren bestemd telefoonnummer stond geschreven dat ik diende te bellen mocht ik van plan zijn zelfmoord te plegen. In de plaatselijke krant had ik al gelezen dat deze uitkijktoren een plek was waar verbazingwekkend veel mensen uit het leven stapten, zoals dat heet, en ik vroeg me af met wie het telefoonnummer zou verbinden. Eigenlijk kon ik me helemaal niet voorstellen dat iemand die zich voor had genomen uit het leven te stappen, die langs de houten oefentoestellen omhoog was gelopen, de haast eindeloos schijnende trappen van de uitkijktoren

had bestegen en die vervolgens het prachtige uitzicht over Winterthur in zich op had genomen wetende dat het de laatste keer zou zijn, hoe diegene dan ook nog de onmenselijke kracht zou kunnen opbrengen om met een anoniem telefoonnummer te bellen en de overwegingen die tot zelfmoord dreven met zomaar iemand te bespreken. Dat leek me werkelijk een absurd scenario en nog absurder leek me dus het bestaan van dit telefoonnummer waarbij ergens in een of ander modern kantoorpand iemand naar een telefoon zat te staren die nooit over zou gaan, die gewoonweg niet over kon gaan, terwijl de mensen ondertussen onbelemmerd van de toren sprongen als hun levensloop hen daartoe dwong. Toen er vanuit het trapgat dus een man verscheen die met beide handen de reling vastgreep en meermaals naar beneden keek dacht ik gelijk al met zo'n potentiële zelfmoordenaar te maken te hebben. Zijn bleke gezicht, zijn verwarde grijze haren, zijn oude en vervaagde kleren, de nicotinevlekken op zijn vingers en zijn wazige oogopslag leken me voor zich te spreken en ik besloot dat het beter was om te blijven zitten om te voorkomen dat deze man de diepte in sprong. Nu en dan kroelde hij met zijn vingers in zijn grijze baard en keek soms spiedend mijn kant op terwijl het langzaam donker begon te worden. Wij zwegen allebei en het duurde lang - ik had het steeds kouder gekregen - voordat ik begreep dat hij misschien voor dezelfde reden als ik op het plateau bleef. Om de proef op de som te nemen maakte ik aanstalten om naar beneden te gaan en zag dat hij, onmiddellijk, ongeduldig haast, hetzelfde deed, waardoor wij samen met een gerust hart naar beneden konden wandelen. Terwijl we de eindeloze trappen van de uitkijktoren afdgingen maakte ik kennis met Isodor die vertelde hij dat hij inder-

daad had gevreesd dat ik de diepte in zou springen en wij lachten allebei hartelijk toen ik zei dat ik bij hem hetzelfde had vermoed. Halverwege de toren pauzeerden we en zei hij dat hij 'ergens in het Eschenbergerwald' woonde en dat er op dit moment overal te zien was hoe de Douglassparren en de oesterzwammen in het hele bos bezigwaren met een enorme uitwisseling van koolhydraten en mineralen die een gigantische winterse bloei van paddestoelen tot gevolg had en verder dat hij het Eschenbergerwald een van de mooiste bossen van de wereld vond. Toen hij mij vooring naar beneden kon ik zien dat hij voor zijn leeftijd kwiek liep, dat hij een zeer brede ietwat naar buiten gerichte pas had en verder dat hij als Ariel in een bewerking van de Storm niet zou misstaan al moest ik er op dat moment nog achter komen dat hij in werkelijkheid inderdaad een soort goedgestemde bosgeest was. We gingen verschillende richtingen op en bij het bondige afscheid had ik niet de indruk deze man, die ik de jaren daarna vaker en op de meest onverwachte momenten zou ontmoeten, ooit nog tegen zou komen.

--**jochem veenstra**

bram de does

uit de inleiding van het kaba-ornament 2006

Ik begrijp nu pas waarom in de eerste honderd jaar na de uitvinding van de boekdrukkunst nog nauwelijks typografische ornamenten in randen gebruikt zijn. Men vond dat waarschijnlijk niet aantrekkelijk genoeg of misschien wel immoreel. 'Dat je tekst met loden letters gaat drukken in plaats van schrijven, is nog tot daar aan toe en kan misschien niet anders meer omdat er zoveel vraag naar boeken is', zal men gedacht hebben, 'maar versieren moet je met de hand doen met

een pen of een penseel, eventueel met houtsnedes of gravures, maar zeker niet met identieke gegoten, slecht aansluitende ornamenten.' Dat ik nu, 500 jaar later, juist de loden ornamentjes als handwerk beschouw en er niet veel voor voel om met een computer te versieren, is mogelijk een zelfde soort weerstand, met misschien het verschil dat men toen bang was voor te weinig perfectie en ik nu voor te veel. Voor het zetten van tekst heb ik de digitale techniek, juist ook om zijn perfectie, sinds 1990 aanvaard. Blijkbaar heb ook ik voor letters andere normen dan voor ornamenten en die zijn misschien juist andersom dan in 1500.

Ik ben er bijna zeker van dat er binnenkort volop met computers versierd zal worden, misschien ook wel met Kaba-ornamenten (copyright B. de Does) en zelfs met dit boek als handleiding. Ik weet niet wat ik daarvan denken moet. Waarschijnlijk worden er van die speciale programma's op losgelaten om een handmatig effect te simuleren, waarbij de grootte, de vorm en de afstanden steeds een beetje variëren. Bij letters bestaat er al zoiets. Verschil met handwerk kan je nauwelijks zien, maar het gaat me niet alleen om het zichtbare. Het is als het verschil tussen een handmatig, biologisch geteelde krop sla en een grootschalig bespoten krop. Aan de buitenkant zie je weinig verschil, maar van binnen is dat er wel degelijk. De biologische smaakt beter, is gezonder en je spaart er het milieu mee. Je hebt er een beter gevoel bij.

In mijn jeugd had ik een geweldige hekel aan regelmaat en netheid. Toen ik mijn leven gecompliceerder ging maken ben ik ook overstag gegaan; boeken keurig in de boekenkast, een vaste baan, een strakke tijndeling. Het verlangen naar een eenvoudig leven zonder netheid en regelmaat is nooit helemaal over gegaan. Mét regelmaat kan

je waarschijnlijk wel productiever zijn. Zou de natuur er daarom zo vol mee zijn?

De meeste muziek, zeker vóór 1920, bestaat uit allerlei vormen van regelmaat. Daarom zijn er, denk ik, zoveel melodieën en soorten muziek herkenbaar. De toonsoort, de toonladder, het toonsysteem, de maatsoort, de melodiestructuur en het tempo, zijn alle vormen van regelmaat. Als je dat allemaal loslaat, gaat veel op elkaar lijken en kan je er bijna niets van onthouden. In de praktijk blijkt dat dan ook een onpraktische mode te zijn; leuk om eens een paar keer mee te experimenteren en dan weer te vergeten.

Bij muziek bestaan zoveel vormen van regelmaat dat het moeilijk is ze allemaal te vermijden. Je zou je in bochten moeten wringen om dat voor elkaar te krijgen. Ik vind het wel aantrekkelijk om tijdens het spelen een beetje van de structuren af te wijken. Dan wordt het pas echt 'muziek'. Dat kan een 'swing', een dansgevoel geven.

Evenals bij muziek kunnen in de vlakverdeling veel meer structuren herkenbaar gemaakt worden mét regelmaat dan zonder. Het zou ook hier heel wat moeite kosten om alle vormen van regelmaat te vermijden. Ik herinner me hoe ik in het eerste leerjaar van de grafische school, toen ik naar totale onregelmatigheid streefde, een menu zette, waarbij ik alle gerechten en wijnen in aparte regels in een onregelmatige vrije regelval wilde plaatsen; het was moeilijk om te voorkomen dat geen enkele regel links-of rechtslijnend of gecentreerd leek.

Zoals in volksmuziek af en toe een valse noot wel eens aardig kan zijn, zo werken kleine onregelmatigheden bij ornamentiek. Hoe mechanischer er geproduceerd wordt, hoe minder spontaan er gevoelens uitgedrukt kunnen worden. Dat mis ik al een beetje bij de Kaba-ornamentjes. Je zou het kunnen vergelijken met een clavecimbel: het

toonsysteem en de toonsterkte liggen vast; in de maat kan nog een beetje gevarieerd worden om het speelser te maken. Verder moeten de hoogdruk, het papier en de drukkleur er maar voor zorgen dat het 'muziek' wordt.

Met dat ene asymmetrische Kaba-ornamentje en zijn pendant bleken er zoveel mogelijkheden om regelmatige figuren samen te stellen dat ik ze in soorten ging indelen om meer overzicht te krijgen en er nog meer op te sporen. Jaren later bleek mijn indeling in grote lijnen overeen te komen met een nog niet eens zo lang bestaande indeling in de wiskunde (kristallografie): de symmetriegroepen.

--jair stranders

marga minco

uit: het bittere kruid.1957

Toen hij vlak bij huis was, zag ik dat mijn vader een pakje in zijn hand hield. Een bruin pakje. Ik ging naar beneden, stak mijn hoofd om de huiskamerdeur en kondigde aan:

'Daar komt vader met een pakje.'

'Wat zit erin?' vroeg ik bij de voordeur.

'Je zult wel zien,' zei hij. 'Kom maar.'

Ik volgde hem naar binnen.

Daar legde hij het op tafel,

terwijl iedereen er nieuwsgierig naar keek.

Er zat een touwtje omheen,

waarvan hij eerst geduldig de knopen lospeuterde.

Daarna vouwde hij het papier open.

Het waren de sterren.

'Ik heb er voor allemaal wat meegebracht,' zei hij, 'dan kunnen jullie ze op al je jassen naaien.'

Mijn moeder nam er een uit het pakje en bekeek die aandachtig.

'Ik zal eens zien of ik gele zij in huis heb,' zei ze.

't Is oranje,' zei ik,

'je moet er oranje garen voor gebruiken.'

'Het lijkt mij beter,' zei Lotte, de vrouw van mijn broer,

'om garen in de kleur van je mantel te nemen.'

'Het zal afschuwelijk staan op mijn rode jasje,' zei Bettie.

Ze was uit Amsterdam overgekomen en bleef een paar dagen logeren.

'Zien jullie maar hoe je het doet,' zei mijn vader.

'Als je er maar aan denkt

dat ze aan de linkerkant op borsthoogte moeten zitten.'

'Hoe weet je dat?' vroeg mijn moeder.

'Het stond toch in de krant,' zei mijn vader.

'Heb je dat niet gelezen?

Ze moeten duidelijk zichtbaar zijn.'

'Wat heb je er veel meegebracht,' zei mijn moeder.

'Kon je er zoveel krijgen?'

'O ja,' zei mijn vader, 'zoveel ik maar wou.'

'Het is wel gemakkelijk,' zei ze.

'Nu kunnen we er wat in reserve houden voor het zomergoed.'

We haalden de jassen van de kapstok en gingen de sterren erop naaien.

'Ik vind het zulke onhandige dingen,' zei ik,

'hoe kun je nu een zoom krijgen in die ellendige punten?'

'Je moet eerst de zoom erin rijgen,' zei Bettie.

'Daarna speld je hem op je mantel, je naait hem vast en haalt de rijgdraad er weer uit,

dan móet hij goed zitten.'

Ik probeerde het opnieuw.

Ik was niet zo handig met naald en draad als mijn zusje.

De ster kwam er ten slotte scheef op.

‘Nu kun je niet lezen wat erop staat,’ zei ik zuchtend,

‘maar dat zal geen bezwaar zijn.

Ze zullen het zó ook wel weten.’

--jair stranders

judith herzberg

uit:regels geschreven tijdens plaatselijke vrede

nr. 2

Een mens wordt oud
geboren, maar lang niet
oud genoeg, de wieg
is als de buidel
van een kangoeroe
maar met het leren
lopen vangt ook het
stukslaan aan,
dat groot effect
de knal, de plons!
De melk die van
de tafel lekt maakt
veel meer indruk op je
dan melk die stil zit
in een kopje.

Dat is, heel in het kort,
waarom het steeds weer
oorlog wordt.

Natuurlijk is er meer,
jammer genoeg, genoeg.
Er is de Leer, het Antwoord
op de vragen die je eerst
moet leren vragen. Soms
word je al vermoord
nog voor je ooit iets vroeg.
Dan kom je in een graf
met bloemen en een steen

en mensen eromheen
die lang over je praten.

Of je wordt in een gat gegooid
met andere doden onder je
en andere doden boven je
dan daarover de bulldozer
en een jaar later gras.

Maar de man dan met die
bulldozer, degenen met geweren?
Zijn die bozer, zijn die
gemener?

En ik? Vraagt elke ik me af.
Hoe zou ik mij gedragen?
Waar had ik bij gehoord
als ik nog vóór de oorlog
was geboren?
Wás ik vermoord of hád ik?
Ben ik flink of verlink ik?

En zijn geheimen bij mij
veilig? Ben ik tegen pijnen
bestand? En tegen dreiging?
Wanneer sla ik door
bij hoeveel, bij hoe weinig?

Dat willen alle ikken weten
en daarom, ook in het kort,
is het waarom
het soms weer oorlog wordt.

Natuurlijk is er meer,
jammer genoeg, genoeg.

Er is verveling.
En ongelijkheid in verdeling
niet alleen van geld,

maar ook van levenslust
van glans en van talent.
Wie dat niet heeft zoekt
in geweld bewijs; als ik
ben wie ik ben en niemand
die me zoent, dan geef ik
hier en daar een lél:
voel maar, ik ben er wel.

Dat is ook in het kort
waarom het oorlog wordt.

Maar waarom wordt het vrede?
Wat is daarvoor de uitleg?
Is het niet wonderlijk
en ondoorgrondelijk dat over
treinrails die naar rampen leidden
nu vrienden naar hun vrienden rijden?

--jair stranders

bert brecht -
uit kinderlied. 1956
vertaling: loek zonneveld
de populier op karlsplatz

er staat een populier op karlsplatz
midden in de puinhoopstad berlijn
en als mensen wandelen over karlsplatz
zien zij daar haar vriendelijk groen

in de winter zes-en-veertig
bevroren mensen en het hout was schaars
heel veel bomen zijn er toen gesneuveld
voor veel bomen werd 't hun laatste jaar

maar die populier op karlsplatz
toont ons tot vandaag haar groene blad
wees bedankt omwonenden van karlsplatz
dat zij daar nog altijd staat

dat zij daar nog altijd staat

--annette kouwenhoven

george perec
uit: nader tot wat?
vertaling rokes hofstede

Wat tot ons spreekt, dunkt mij, is altijd de bijzondere gebeurtenis, het ongebruikelijke, het buitengewone: vijf kolommen op de voorpagina, vette koppen. Treinen beginnen pas te bestaan wanneer ze ontsporen, en hoe groter het aantal dode treinreizigers, hoe meer de treinen bestaan; vliegtuigen zijn pas echt vliegtuigen wanneer ze worden gekaapt; auto's hebben als enige lotsbestemming om te pletter te rijden tegen platanen; tweeënvijftig weekeinden per jaar, tweeënvijftig dodencijfers: zo en zoveel doden en des te beter voor het nieuws als de cijfers voortdurend blijven stijgen! Achter de gebeurtenis moet zich een schandaal, een hiaat, een gevaar ophouden, alsof het leven alleen via het spectaculaire zichtbaar kan worden, alsof wat spreekt, wat betekenis heeft, altijd abnormaal is: grote natuurrampen of historische omwentelingen, sociale conflicten, politieke schandalen ...

In onze haast om het historische, het betekenisvolle, het onthullende te peilen moeten we wel zorgen dat we niet voorbijgaan aan de essentie, aan wat waarlijk onverdraaglijk, aan wat echt onduldbaar is. Schandalig is niet het mijngas maar het werk in de mijnen. 'Maatschappelijk onbehagen' is niet 'zorgwekkend' wanneer er gestaakt wordt, het is vierentwintig uur per dag en driehonderdvijfenzestig dagen per jaar onverdraaglijk.

Vloedgolven, vulkaanuitbarstingen, in puin vallende flatgebouwen, bosbranden, instortende

tunnels, de brandstichting bij Publicis en de ont-hullingen van Aranda! Vreselijk! Verschrikkelijk! Afschuwelijk! Schandalig! Maar waar is het schan-daal? Het echte schandaal? Heeft de krant ons iets anders gezegd dan: wees maar gerust, kijk maar, het leven bestaat, met zijn hoogte- en diep-tepunten, kijk maar, dingen gebeuren.

Dagbladen spreken over van alles, behalve over het dagelijkse.

Kranten vervelen me, ik kom er niets in te weten. Wat ze vertellen slaat niet op mij, prikkelt mijn nieuwsgierigheid niet en geeft ook geen ant-woord op de vragen die ik stel of zou willen stel-len.

Wat echt gebeurt, wat we meemaken, het ove-rige, al het overige, waar is dat? Wat elke dag ge-beurt en elke dag terugkomt, het banale, het alle-daagse, het vanzelfsprekende, het gangbare, het gewone, het 'onder-gewone', de achtergrondruis, het gebruikelij-ke, hoe moeten we daar reken-schap van afleggen, hoe moeten we dat proble-matiseren, hoe moeten we dat beschrijven?

Het gewone problematiseren. Maar dat is het 'm juist, we zijn eraan gewend. We problematiseren het niet, het problematiseert ons niet, het lijkt probleemloos, we beleven het ronddraaiend eraan te denken, alsof het vragen noch antwoorden in zich draagt, alsof het geen enkele informatie bevat.

Zoiets heet zelfs geen conditionering meer, zoiets heet verdoving. We slapen ons leven en droom-loos is onze slaap. Maar waar is ons leven dan?

Waar is ons lichaam? Waar is onze ruimte?

Hoe moeten we spreken over die 'gewone din-gen' of liever, hoe komen we ze op het spoor, hoe krijgen we ze te pakken, hoe rukken we ze los uit het slijk waarin ze vastzitten, hoe geven we ze een betekenis, een taal-zodat ze eindelijk terug-spreken over wat is, over wat wij zijn.

Misschien gaat het erom dat we eindelijk onze ei-gen antropologie ontwikkelen: een antropologie die spreekt over ons, die op weg gaat naar wat we zolang bij anderen hebben geroofd. Niet meer het exotische, maar het endotische.

Problematiseren wat zozeer vanzelf lijkt te spre-ken dat we de oorsprong ervan zijn vergeten. Iets terugvinden van de verbazing die Jules Verne of zijn lezers moeten hebben gevoeld tegenover een apparaat waarmee geluiden konden worden ge-reproduceerd en getransporteerd. Want die ver-bazing heeft bestaan, en nog duizenden andere, en door zulke verbazingen zijn wij geworden wie we zijn.

Wat we moeten problematiseren is het baksteen, het beton, het glas, onze tafelmanieren, ons ge-reedschap, onze werktuigen, onze tijdbesteding, onze ritmes. Problematiseren wat voor ons ten enenmale niets verbazends meer lijkt te hebben. We leven, zeker, we ademen, zeker-we lopen, we doen deuren open, we dalen trappen af, we gaan aan een tafel zitten om te eten, we gaan in een bed liggen om te slapen. Hoe? Waar? Wanneer? Waarom?

Beschrijf je straat. Beschrijf een andere straat. Vergelijk. Inventariseer wat in je zakken of in je tas zit. Stel jezelf vragen over de herkomst, het gebruik en de geschiedenis van elk voor-werp dat je eruit tevoorschijn haalt.

Bestudeer je theelepeltjes. Wat zit er achter je behang?

Hoeveel handelingen vereist het om een tele-foonnummer te draaien? Waarom?

Waarom zijn er in kruidenierszaken geen sigaret-ten te koop?

Waarom niet?

Het is voor mij van weinig belang dat de vragen die ik hier noem fragmentarisch zijn, dat ze nau-welijks een indicatie geven van een methode en

hooguit van een project. Het is voor mij van veel belang dat ze triviaal en oppervlakkig lijken: dat is precies de reden waarom ze even wezenlijk of zelfs wezenlijker zijn dan veel andere vragen die we tevergeefs hebben gesteld in een poging om onze waarheid te vatten.

--miranda prein

etty hillesum.

uit 'het verstoorde leven'

maandag, 4 aug. 1941, 's middags half 3.

Hij zegt, dat de liefde tot alle mensen mooier is dan de liefde tot één mens. Want de liefde tot één mens is toch eigenlijk alleen maar liefde tot zichzelf.

Hij is een rijpe man van 55 jaar en komt in het stadium van de liefde tot allen, nadat hij eerst in een lang leven vele enkelen heeft liefgehad. Ik ben een kleine vrouw van 27 jaar en draag ook heel sterk in me de liefde tot de hele mensheid, maar ik vraag me af of ik toch niet altijd zoeken zal naar één man. En ik vraag me af in hoeverre dat een beperking, een begrenzing is van de vrouw. In hoeverre dat een eeuwenoude traditie is, waar ze zich uit zou moeten losmaken of misschien hoort het zózeer bij het wezen van de vrouw dat ze zich zelf zou verkrachten als ze haar liefde gaf aan de hele mensheid in plaats van aan één man. (Aan de synthese ben ik nou nog niet toe.) Misschien zijn er daarom zo weinig belangrijke vrouwen op de gebieden van wetenschap en kunst, omdat de vrouw altijd de éne man zoekt waarheen ze al haar kennis en warmte en liefde en scheppend vermogen dragen kan. Ze zoekt de man en niet de mensheid.

Het is niet zo eenvoudig, dat vrouwenvraagstuk. Soms, wanneer ik op straat een vrouw zie, een mooie, verzorgde, helemaal vrouwelijke, wat

domme vrouw, dan kan ik daar helemaal van uit m'n evenwicht raken. Dan voel ik m'n hersens, m'n worstelen, m'n lijden als iets dat me drukt, als iets lelijks, iets onvrouwelijks, dan zou ik alleen maar mooi en dom willen zijn, een stuk speelgoed, dat begeerd wordt door een man. Typisch is dat, dat men altijd weer begeerd wil worden door de man, dat dat altijd weer de hoogste bevestiging voor ons is, dat we vrouw zijn, terwijl dat toch iets heel primitiefs is. Gevoelens van vriendschap, hoogachting voor onze persoonlijkheid, liefde voor ons als mens, het zijn allemaal schone zaken, maar willen we in laatste instantie niet, dat de man als zodanig ons begeert als vrouw. Het is haast nog te moeilijk voor me, om alles op te schrijven wat ik hier wil zeggen, het is eindeloos gecompliceerd, maar het is iets essentieels en het is van belang, dat ik er uitkom. Misschien moet de ware, de innerlijke vrouwenemancipatie nog beginnen. We zijn nog geen echte mensen, we zijn wijfjes. We zitten nog vastgebonden en omstrikt door tradities van eeuwen, we moeten nog geboren worden als mens, er ligt hier nog een grote taak voor de vrouw.

Hoe zit dat nu toch met S. en mij? Wanneer ik op den duur klaarheid zal kunnen brengen in deze verhouding, dan zal er klaarheid gebracht zijn in mijn verhouding tot alle mannen en tot de hele mensheid, om het nu maar eens met grote woorden te zeggen. Laat ik in 's hemelsnaam maar pathetisch zijn, alles net zo opschrijven, als het in me zit, als ik al het pathetische en overdrevene er uit geschreven heb, misschien kom ik dan ook nog eens aan mezelf toe.

Heb ik S. lief? Ja, razend.

Als man? Nee, niet als man, maar als mens. Of misschien is het meer de warmte en de liefde en

een streven naar goedheid, dat er van hem uitgaat, dat ik liefheb. Nee, ik kom er niet uit, ik kom er werkelijk niet uit. Dit is een soort kladschrift, ik zal af en toe maar eens iets proberen, er iets uitgooien, misschien worden alle stukjes nog eens een geheel, maar ik moet niet wegllopen

--miranda prein

etty hillesum

uit 'het verstoorde leven'

dinsdag 22 sept. 1942

Men moet met zichzelf leven als leefde men met een heel volk van mensen. En in zichzelf leert men dan alle goede en kwade eigenschappen der mensheid kennen. En men moet zichzelf eerst z'n slechte eigenschappen leren vergeven, wil men anderen kunnen vergeven.

Dat is misschien nog het moeilijkste te leren voor een mens, ik constateer het zo dikwijls bij anderen (vroeger ook bij mezelf, nu niet meer): het zichzelf vergiffenis schenken voor fouten en misstappen. Waartoe allereerst behoort: het kunnen aanvaarden, grootmoedig aanvaarden, dat men fouten maakt en misstappen begaat.

Ik wil wel graag zo leven als de leliën des velds. Als men deze tijd goed begreep, zou men het van haar kunnen leren: te leven als een lelie des velds.

Ik heb eens vroeger in één van m'n dagboeken geschreven: ik zou met m'n vingertoppen willen aftasten de contouren van deze tijd. Ik zat toen aan m'n bureau en wist niet goed hóé bij het leven te komen. Dat was, omdat ik nog niet bij het leven in mijzelf gekomen was. Het leven in mij heb ik weten te bereiken, terwijl ik nog achter dit bureau zat. En toen werd ik plotseling geslingerd

in een brandpunt van menselijk lijden, aan één van de vele kleine fronten, die over heel Europa zijn. En daar beleefde ik plotseling dit: uit de gezichten van de mensen, uit duizenden van gebaren, kleine uitingen, levensgeschiedenissen, begon ik deze tijd – en veel meer dan deze tijd alleen – bijeen te lezen. Doordat ik in mezelf had leren lezen, bemerkte ik, dat ik ook in anderen kon lezen. Het is me daar werkelijk geweest, alsof ik met gevoelige vingertoppen getast heb langs de contouren van deze tijd en van het leven. Hoe komt het toch, dat dat met prikkeldraad omrasterde stukje heidegrond, waar zoveel mensenlot en -lijden áán- en dóórspoelde, als bijna liefelijk in m'n herinnering is achtergebleven? Hoe komt het, dat m'n geest daar niet verduisterd, maar veeleer verlicht en verhelderd is? Ik heb er iets gelezen van deze tijd, die me niet zinloos lijkt. Tussen m'n schrijvers en dichters en bloemen aan dit bureau heb ik het leven zo lief gehad. En daar tussen de barakken, vol opgejaagde en vervolgdde mensen, heb ik de bevestiging gevonden van mijn liefde voor dit leven. Het leven in die tochtige barakken stond in geen enkele tegenstelling tot het leven in deze beschutte, rustige kamer. Ik ben geen moment afgesneden geweest van een leven, dat zogenaamd voorbij was, er was één grote, zinrijke continuïteit. Hoe zal ik dit alles nog eens moeten beschrijven? Zo, dat anderen ook kunnen navoelen, hoe mooi en levenswaard en rechtvaardig, ja rechtvaardig, het leven toch eigenlijk is. Misschien geeft God me nog eens die paar eenvoudige woorden? Ook kleurige en hartstochtelijke en ook ernstige woorden. Maar bovenal: eenvoudige. Hoe teken ik met een paar ijle, tedere en toch krachtige penseelstreken dat kleine barakkendorp tussen hei en hemel? En hoe kan ik anderen laten meelesen in die vele men-

sen, die ontcijferd moeten worden als hiërogliefen, trek voor trek, tot men tenslotte één groot leesbaar en begrijpelijk geheel voor zich ziet, ingevat tussen hei en hemel?

Eén ding weet ik nu al heel zeker: ik zal het nooit zo kunnen neerschrijven, als het leven zelf het in z'n levende letters voor me neergeschreven heeft. Ik heb het alles gelezen, met eigen ogen en met vele zintuigen. Ik zal het nooit zo kunnen navertellen. Dit zou me wanhopig kunnen maken, als ik niet had leren aanvaarden, dat men werken moet met de ontoereikende krachten, die men heeft, maar dát men dan ook daarmee werken moet.

Ik ga langs de mensen alsof het aanplantingen zijn en zie hoe hoog het gewas der menselijkheid er opgeschoten is.

Dit huis hier, ik voel het, begint langzaam van m'n schouders te glijden. Het is goed, dat het zo is, de losmaking ervan gaat zich nu geheel voltrekken. Heel voorzichtig, met grote weemoed, maar ook met de zekerheid, dat het goed is zo en niet anders kan zijn, laat ik het glijden, dag voor dag. En met één hemd aan en met één hemd in m'n rugzak – hoe was ook nog maar dat sprookje van Kormann van die man zonder hemd? De koning, die door z'n hele rijk zocht naar het hemd van z'n gelukkigste onderdaan en toen hij die gelukkigste mens eindelijk gevonden had, bleek deze geen hemd te bezitten – en met dat hele kleine Bijbel-tje, misschien kunnen ook m'n Russische woordenboeken en die volksvertellingen van Tolstoj mee en misschien, heel misschien is er nog plaats voor één van Rilke's brievenbundels. En dan nog die trui van zuivere schapenwol, door een vrien-

din eigenhandig gebreid – wat heb ik nog veel bezittingen, mijn God en zo iemand wil een lelie des velds zijn? Dus, met dat ene hemd in m'n rugzak ga ik dan naar een 'onbekende toekomst'. Zo heet dat. Maar het is toch overal diezelfde aarde onder mijn zwervende voeten en diezelfde hemel met nu eens de maan en dan eens de zon, om dan nog alle sterren niet te vergeten, boven mijn verrukte hoofd? En waarom dan te spreken van onbekende toekomst?

--maureen teeuwen

chris j van geel
uit spinrok en andere verzen 1958
onderduiker in artis

De smalle man in zwarte jas
Loopt langs de kooien, gaat in 't gras
Bedeest staan naast de pelikaan,
De ooievaar, de maraboe.
Zijn jas knijpt hij tersluiks stijf toe.

Hij kijkt niet meer hoe laat het is.
Hij wacht op het etenreikend kind
Dat aandacht veinzend voor de dieren
Hem in het Nijldal vindt bij vieren.
't Is Mozes' uur. Hij is gevonden.
Het brengt hem bieten in een pan.
Het entrepotdok fluit.
Hij schrikt ervan.

--elisabeth ten have

robert walser
uit: liefdesverhalen
vertaling jeroen brouwers
de italiaanse novelle

Ik heb stellige reden, om me af te vragen of een verhaal in de smaak zou vallen, dat gaat over

twee mensen of mensjes, namelijk over een aantrekkelijk aardig meisje en over een in zijn soort minstens even aardige brave goede jonge man, die in de mooiste en innigste vriendschapsverhouding tot elkaar stonden. De tedere en hartstochtelijke liefde, die ze wederzijds voelden, leek op de hitte van de zomerzon en op de reinheid en kuisheid van de decemberlijke sneeuw. Hun beiderzijds beminnelijk vertrouwen scheen onverwrikbaar, en de vurige onschuldige genegenheid groeide van dag tot dag als een prachtige kleur- en geurrijke plant. Niets scheen de allerliefvalligste toestand en het allerschoonste vertrouwen te kunnen verstoren. Alles zou mooi en goed zijn geweest, als nu de brave goede lieve en jonge man de Italiaanse novelle niet zo goed had gekend. De exacte kennis echter van de schoonheid, pracht en heerlijkheid van de Italiaanse novelle maakte van hem, zoals de aandachtige lezer zo meteen zal merken, een domkop, beroofde hem voor een tijdje van de helft van zijn gezonde verstand en noopte, dwong en spoorde hem aan om op een dag, ochtend of avond, om acht, twee of zeven uur tot zijn geliefde met doffe stem te zeggen: 'Luister, ik moet je iets zeggen, iets dat me al heel lang kwelt, plaagt en foltert, iets dat ons beiden misschien ongelukkig zal maken. Ik mag het je niet verzwijgen, ik moet, ik moet het je zeggen. Verzamel al je moed en al je kracht. Het kan zijn, dat het bericht van dit verschrikkelijks en vreselijks je doodt. O ik zou mezelf duizenden oorvijgen willen geven en mijn haar uittrekken.' Het arme meisje riep vol angst uit: 'Ik ken je niet meer. Wat kwelt, wat pijnigt je. Wat is het verschrikkelijks, wat je tot hiertoe voor me achtergehouden en dat je me toe te vertrouwen hebt. Vooruit ermee, zodat ik weet wat ik te vrezen en wat ik hoe dan ook nog te hopen heb. Aan moed,

om het hardste te dulden en het uiterste te verdragen, ontbreekt het me niet.' – Die dit zei, beefde werkelijk van angst over haar hele lichaam, en het onbehagen verspreidde een dodelijke bleekheid over haar liefvallige, anders zo frisse en aardige gezicht. 'Je moet weten,' zei de jonge man, 'dat ik helaas alleen maar een te grondig kenner van de Italiaanse novelle ben en dat juist die kennis ons ongeluk is.' – 'Hoe bedoel je dat, in godsnaam?' vroeg het beklagenswaardige meisje, 'hoe bestaat het, dat cultuur en kennis ons mistroostig maken en ons geluk verstoren kunnen?' Waarop het hem beliefdde, te antwoorden: 'Omdat de stijl van de Italiaanse novelle wat betreft schoonheid, pracht en kracht uniek is, en omdat onze liefde niet op zo'n stijl kan bogen. Deze gedachte maakt mij mismoedig, en ik kan aan geen enkel geluk meer geloven.' Beide goede jonge mensen lieten circa tien minuten lang of iets langer het hoofd en het hoofdje hangen en waren volledig radeloos en overstuurd. Geleidelijk aan vonden ze toch hun vertrouwen en het verloren geloof weer terug, en ze kwamen weer tot bezinning. Ze vonden moed in hun droefheid en ontmoediging, keken elkaar vriendelijk in de ogen, glimlachten en gaven elkaar de hand, kropen dicht tegen elkaar aan, waren gelukkiger en vertrouwelijker dan ooit, toen ze zeiden: 'We zullen net als vroeger ondanks alle stijlvolle en schitterende Italiaanse novellen vreugde en genoeg aan elkaar hebben en teder van elkaar houden, zoals we nu eenmaal zijn. We zullen bescheiden en tevreden zijn en ons niets aantrekken van voorbeelden, die ons enkel de smaak en het natuurlijke genoeg ontnemen. Eenvoudig en eerlijk bij elkaar horen en warm en goed zijn is beter dan de mooiste en voornaamste stijl, die ons gestolen kan worden, nietwaar.' Met deze vrolijke woorden kusten ze elkaar heel innig, lachten om

hun belachelijke moedeloosheid en waren weer tevreden.

--wim van der grijn

serie gedichten.
nog niet beschikbaar

